

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۱۵ بهمن ۱۴۰۳
مصادف با: ۴ شعبان ۱۴۴۶
جلسه: ۲۴

موضوع کلی: سوره بقره
موضوع جزئی: آیه ۵۸ و ۵۹ - تفاوت‌های آیه ۵۹ و آیه ۱۶۲ سوره اعراف - آیه ۶۰ - بیان کلی آیه

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

تفاوت‌های آیه ۵۹ و آیه ۱۶۲ سوره اعراف

مطالب مربوط به دو آیه ۵۸ و ۵۹ سوره بقره بیان شد؛ فقط یک مطلب باقی مانده و آن هم تفاوت‌های آیه ۵۹ با نظیر آن در سوره اعراف است. همانطور که ما به تفاوت‌های آیه ۵۸ با آیه ۱۶۱ سوره اعراف اشاره کردیم، مناسب است که به تفاوت‌های آیه ۵۹ با آیه ۱۶۲ سوره اعراف هم اشاره کنیم.

آیه ۵۹ سوره بقره این است: «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ». در سوره اعراف آیه ۱۶۲ این چنین فرموده: «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ». همانطور که قبلاً هم گفتیم، دو آیه ۵۸ و ۵۹ با آیات ۱۶۱ و ۱۶۲ سوره اعراف از نظر معنا یکی است؛ لکن تفاوت‌هایی در تعبیر بین اینها وجود دارد. اکنون به تفاوت‌هایی که اینجا بین این دو آیه در سوره بقره و سوره اعراف وجود دارد، اشاره می‌کنیم.

تفاوت اول

در آیه ۵۹ می‌فرماید: «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ»، اما در آیه ۱۶۲ سوره اعراف می‌فرماید: «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ»؛ اینجا کلمه «منهم» اضافه دارد. دلیل این زیاده در این آیه چیست؟ چرا اینجا کلمه «منهم» آورده اما در سوره بقره این کلمه ذکر نشده است؟

سببی که برای این زیاده در این آیه ذکر کرده‌اند، مربوط می‌شود به نحوه بیان این داستان در سوره اعراف که با این آیه شروع می‌شود: «وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ»؛ در آغاز این داستان، به انواع و اصناف قوم موسی اشاره کرده است؛ اینکه عده‌ای از آنها یهدون بالحق و یک عده هم یظلمون. اینجا با کلمه «من» داستان را آغاز کرد و فرمود یک عده این چنین بودند و یک عده آنچنان؛ حالا که به پایان ماجرا رسیده، به اعتبار اینکه در آغاز با کلمه «من» تبعیض کرده، اینجا هم کلمه «منهم» را آورده و فرموده «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ». پس ذکر «منهم» به خاطر تطابق بین اول و آخر داستان است. یعنی کأن قوم موسی دو قسم بودند: امة عادلة و امة جائرة؛ اینجا اشاره می‌کند به امت جائرة.

تفاوت دوم

در این آیه می‌فرماید «فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ»، اما در سوره اعراف می‌فرماید «فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ». چرا اینجا تعبیر «انزلنا» کرده و در سوره اعراف تعبیر «ارسلنا» کرده است؟ بین این دو چه فرقی

۱. سوره اعراف، آیه ۱۵۹.

است؟ گمان می‌کنم در گذشته اشاره‌ای به این تفاوت داشتیم؛ «آنزلنا» اشاره به حدوث در ابتدای امر است؛ «إنزال من السماء» یعنی کأن ما این کار را انجام دادیم و حادث کردیم در مقابل آن مظالمی که آنها داشتند. این اشاره به آغاز امر و آغاز نزول عذاب دارد. اما «أرسلنا» به یک معنا اشاره به استمرار این عذاب و ادامه آن و استیصال و درماندگی آنها دارد که در اثر سلطه کامل این عذاب بر آنها حاصل شده است. ارسال در واقع به انتهای امر اشاره به آن وقتی است که همه آنها را دربرگرفت اگر «رجز» را یک بیماری خاص بدانیم که بعضی‌ها آن را حمل بر طاعون کرده‌اند و بعضی بیماری‌های دیگر را گفته‌اند؛ یا اصلاً ما این را اضطراب بدانیم که اضطراب خودش بدترین عذاب است؛ در هر صورت این یک آغاز و یک سرانجام داشته است. آغاز آن با تعبیر «آنزلنا» بیان شده و فراگیر شدن و سلطه و شمول آن نسبت به همگان، با تعبیر «أرسلنا» ذکر شده است.

تفاوت سوم

تفاوت سوم مربوط به ذیل آیه است. در این آیه فرمود: «رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ». اما در آیه ۱۶۲ سوره اعراف می‌فرماید: «فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ». چرا در اینجا تعبیر به «یفسقون» شده اما در سوره اعراف تعبیر «یظلمون»؟ با توجه به توضیحی که در مورد «یفسقون» دادیم، این مطلب روشن می‌شود. چون آن ظلمی که در آیه سوره اعراف به آن اشاره شده، همان فسق بوده و به همین خاطر، در سوره اعراف اکتفاء به لفظ ظلم کرده است. اینکه حالا ملاک نزول رجز از آسمان چه بوده و «ذلک بما یفسقون» به چه معناست، ما سه احتمال را ذکر کردیم. در آخرین مطلب مربوط به آیه ۵۹ عرض کردیم در مورد «بما كانوا یفسقون» سه احتمال وجود دارد؛ حالا اینکه بعضی از احتمالات ترجیح داده شود، این هم دور از ذهن نیست. اما عمده این است که براساس این سه احتمال، رکن اصلی و اساسی، مسئله ظلم بود؛ بعضاً «یفسقون» را به معنای «یظلمون» گرفته‌اند. لذا این هم تفاوت مهمی در اینجا محسوب نمی‌شود. اینها مطالبی بود که در مورد آیه ۵۸ و ۵۹ لازم بود بیان شود.

آیه ۶۰

آیه ۶۰: «وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ».

بیان کلی آیه

ترجمه و توضیح کلی آیه این است که خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: و زمانی که موسی (ع) برای قومش تقاضای آب کرد و دعا کرد (این هم به خاطر کمبودی بود که در آب داشتند و دائماً به حضرت موسی یادآور می‌شدند که از خدای خودت بخواه که برای ما آب فراهم کند)؛ پس ما به موسی گفتیم که با عصای خودت بر آن سنگ بزن؛ سپس دوازده چشمه آب از آن سنگ جوشید، به نحوی که هر گروه از بنی‌اسرائیل آبشخور خود را می‌شناخت. بعد به آنها گفتیم از روزی خداوند بخورید و بیاشامید، و دست به فساد و طغیان در روی زمین نزنید و این نعمت الهی مایه طغیان شما نشود. عمده این است که این آیه چه تناسبی با آیات قبل دارد؛ این مطلبی است که ما معمولاً در مورد آیات پیشین هم به آن اشاره می‌کردیم. سپس در مورد مفردات این آیه توضیح می‌دهیم و آنگاه به تفسیر آیه می‌پردازیم، که این تفسیر هم در ضمن مطالب متعدد که به بخش‌های مختلف هر آیه مربوط می‌شود، ارائه خواهد شد.

«والحمد لله رب العالمین»